

Neprebudený

Jedno z najsuggestívnejších diel Martina Kukučina bolo napísané v roku 1886 ako tretia kniha a poviedka zároveň. Podáva tragický obraz zaostalého pastiera hús v prostredí klasickej dediny konca 19. storočia. Sfilmovaná bola v roku 1965.

1

Na zemi leží Ondráš Machuľa, lenovský husár. Nie že by bol zabitý alebo ranený - vyvaľuje sa po pasienku, lebo nemá robotu. Jeho telo je ako mŕtve, život prezrádzajú len skrížené nohy - svojím občasným pokyvovaním. Nedbá ani na muchy, ktoré bezočivo dotierajú a pasú sa po tvári. Tak dobre mu padne odpočinok v dusnom úpeku: nevstal by ani za pol Lenovca, aby pretrhol svoje pohodlie. Neužíva si ho pre spánok, ale s chuťou, dychtivosťou. Pred zažmúrenými očami sa najprv utvorí malý čierny bod, ktorý rastie, nadobúda farby, rozširuje sa na všetky strany. No jeden pohyb oka stačí, aby rozohnal prelud, ktorý sa hneď začne znovu a stratí sa - Ondráš sníva. Kto by mu nezávidel? Nestará sa o ženu, o deti, o statok, o dom, o gazdovstvo - o nič. Tak mu je ako v raji.

Je husárom; no nevidno koňa, že by sa pri ňom pásol, ani uniformu, že by zatušovala nedostatky, ktoré dostal od matky prírody. Miesto toho vidno po celom boku rozlezené jeho husi, vo väčších-menších krdľoch. Husacia republika nechce husára uznať za svojho zvrchovaného pána - len keď musí. No a on veru ani nepomyslí na to, aby šiel proti ich vôli: stálo by ho to mnoho práce a výsledok by nebol žiaden. Zavrátené husi by sa o krátku chvíľu rozliezli po celom boku a husár by zas mohol zaháňať.

Nuž dobre má, keď sa vyvaľuje, to je aj tak len jediná výhoda jeho stavu. Dosť sa natľčie po domoch sem a tam - keď je v poli, aspoň vtedy nech si oddýchne. V dedine ho aj tak strkajú z kúta do kúta - všetkým zavadzia. Tu v poli nezavadzia nikomu, iba ak by tej tráve, na ktorej leží, že by jej bral svetlo. No do jesene - božemôj, ešte i tá strata sa jej vynahradí.

Ondráš Machuľa je veru biedny tvor Boží. Kto len pozrie naňho, musí ho poľutovať: akoby stvoriteľ chcel vzbudiť v ľuďoch obdiv, zasypúc ho všetkými nedostatkami.

Hlava veľká, pokrytá ostrými vlasmi, ktoré sa svojou nepoddajnosťou ponášajú na zvieraciu sršť. Čelo nízke, oči nápadne malé, líčne kosti vypuklé, nos rozpláštený ako pagáč a ústa široké. Postava malá, nevyvinutá, zhrbená. Keď kráča, ruky mu celebajú ako cepy – celý človek sa málo ponáša na človeka. Ľudia naňho hľadajú s útrpnosťou a s istou šetrnosťou sa k nemu správajú, ako k malému slabému dieťaťu. Len on sám sa nepovažuje za mrzáka, je spokojný sám so sebou, nikdy nezareptal proti svojmu osudu a biede. Ba zdá sa, že sám sa považuje za pekného, lebo často zastane na brehu močariny a márnivo sa prizerá na jej nečistú hladinu. Vkus má, vie rozoznať pekné od mrzkého – no on o svojej osobe súdi predpojato. Nuž, je človekom.

Jeho rodičia boli veľmi šikovní lenovskí hospodári. Každý ich rád videl ako dobrých znášanlivých ľudí. Nikto o nich nevedel ani zlé slovo. I veľmi ich každý ľutoval, keď sa im narodil tento syn, Ondráš. V dedine sa začalo pošuškávať, že im ho striga vymenila za pekné podarené dieťa. Iní zas vyčítali šestonedielke, načo sa na tom jarmoku zadávala na tú opicu...

Machuľa zúfal, jeho žena mala životom zaplatiť pohľad na vlastné dieťa. No, chudinka, pokorne sa odovzdala do Božej vôle, a tým väčšou láskou si privinula k srdcu svoje dieťa. Väčšmi ho milovala takto, než keby bolo také, aké si ho predstavovala.

Tým väčšmi odpadlo otcovi od srdca. Ten nemohol naňho ani pozrieť. Zakaždým zamrelo v ňom srdce, trápil ho žeravý bôľ. Často zadumane sedel za stolom, oprúc hlavu o dlaň, tvár zakalená zlými myšlienkami, zúfalstvom. Žena sa ho neopovážila pýtať, čo mu je: dobre vedela, čo ho trápi. Raz sa osmelila:

„Jano, netráp sa. To bola Božia vôľa.“

Ten na ňu pozrel tupo a do jeho hlasu sa zamiešal i tón hnevu, ktorý žena ešte nikdy od neho nepocítila. S tajným bôľom vykrikol:

Ked' báčik z Chochoľova umrie...

Štvrtá poviedka najvýznamnejšieho predstaviteľa slovenského literárneho realizmu vznikla v roku 1890. Autenticky vykresľuje zácutia ľudskeho charakteru. Sfilmovaná bola presne o 100 rokov neskôr.

1

Ondrej Tráva, gazda v Kameňanoch, zavesil gazdovanie na klínce a dal sa na špekuláciu. Gazdovstvo viedol jeho syn a on sa zaoberal obchodom. S čím vlastne obchodoval, ťažko presne povedať. Ako mešťan mení podľa sezóny a módy obleky, tak Ondrej Tráva menil podľa okolností tovar svojho obchodu. Niet vari plodiny ani výrobku, ktoré by počas svojho pôsobenia nedovážal na trh. A čo je zvláštne a svedčí o jeho nadaní: vždy vedel, kedy treba tento tovar nechať a tamten namiesto neho získať, aby bol z toho úžitok a nie škoda.

Prirodzená vec, že málo býval doma. Výročné alebo iné sviatky, nedele a tu i tu deň či dva odpočinku – ináč vždy na vozíku, na železnici alebo na jarmoku. Po jarmokoch chodil nielen do blízkeho okolia, ale i do druhých dedín. Niet divu, že ho poznalo každé dieťa aj v širšom okolí. Ale on – ako všetci zaneprázdnení ľudia – málokoho poznal dôkladne alebo po mene: zato s každým sa vítal ako so starým známym. A často sa mu darilo zavádzať ľudí, lebo podľa kroja a reči hneď zistil, kto je z ktorej dediny a akého je stavu a povolania, a podľa toho sa vedel i správať.

„Daj Boh šťastia, Ondrej!“ počul volať chlapa v čiernej umastenej košeli. Ondrej hneď vedel, že je to valach odkiaľsi, ale nevedel odkiaľ, ani kedy s ním naposledy hovoril.

„Pán Boh uslyš, Ďuro! Akože sa máš?“ poďakoval mu a hneď ho aj obdaril menom len tak naslepo.

„Len tak, len tak. A vy ma ešte poznáte?“ tešil sa valach. „Ja že ste na mňa od predvlani zabudli. Odvtedy, čo som vám tú vlnu predal, už sme sa viac nestretli...“

„Akože by som ťa nepoznal, Juričko! Dobre ako vlastného brata.“ A usmiaty mu podával ruku.

„No, keď ma tak poznáte – no!“ divil sa natešený valach. „Ale ja som Mišo, nie Ďuro.“

„Laľa, bodajže ťa i s hlavou!“ A pľasol sa širokou dlaňou po čele. „Pravdaže Mišo, teraz mi huplo do hlavy.“

„To sa vám plietol náš bača – to je Ďuro.“

„To-to-to – teraz už viem, už viem.“

„A nepridete po vlnu? Zas jej máme za pol centa. Popri mytošinskom salaši sa vozievate, vídavam vás z grúňa. Len zoskočiť, horou dvadsať-tridsať krokov, a ste tam. Príďte!“

„Ak ma neoklamete, lebo vy ste...“

„Čosi spustíme my, čosi zas vy pridáte – nuž veď sa va-ri len nepobijeme.“

„Veď to by aj bolo, aby sme sa rozišli! Prídem niekedy. Len pozdravuj, Mišičko, baču!“

Tak sa hlásili u Ondreja ľudia, keď mali niečo na predaj a potrebovali peniaze. Túto okolnosť vedel výborne využiť. Keď mu niekto niečo ponúkol, Ondrej nikdy neukázal veľkú ochotu kupovať. Skôr sa vyhovárал, že to nemá teraz žiadny odbyt, že sa to zle predáva: vôbec vždy vynášiel nejakú ťažkosť, pre ktorú sa to nevyplatí kúpiť. Ale navela sa len dal naviesť ku kúpe, aj to viac len po známosti a z priateľstva. Ľudia ho vychvaľovali, že je dobrý človek, že sa s ním dobre obchoduje, lebo nie je lakomý. A Ondrej si chodil po jarmokoch a dedinách, obchodoval a bohatol. Zo všetkých jarmočných známostí mu najlepšie utkvel v pamäti pán Aduš Domanický.

Často ho vídal na každom jarmoku, ale nezoznámil sa s ním, ani jeho meno nevedel. Vlastne, načo by sa s ním zoznamoval, keď nemali medzi sebou žiadny obchod? Ale čo im bolo súdené, preda ich neminulo. Zoznámili sa zaujímavo.

Bolo to vlni na Ondreja, v Podhradí na jarmoku. Ondrej predával valaské súkno na rínku. Hneď ráno videl pána Aduša chodiť popod šiatre. Obzeral bundy, čapice, všetky kožušiny. Tak chodil od šiatra k šiatru ako trhový gazda, akoby chcel vyskúšať každého kožušníka. Skúšal bundy futrované vlčinou i tureckou barančinou, ale ani jednu nekúpil. Iste sa nemohol dohodnúť s majstrom. Po obede už

Vianočné oblátky

Dojímavý príbeh o vianočných zvykoch a tradíciách na slovenskom vidieku vyšiel v roku 1892 v rámci zbierky poviedok *Dve cesty*. Tematika je spracovaná v školskom prostredí malej dediny. Dielo bolo sfilmované dvakrát, v roku 1966 a 1977.

1

Keď pán učiteľ Ondrej Pevný asi pred sedemástimi rokmi nastúpil do učiteľského úradu v odľahlej dedine Konopany, bol už vo veľkej miere preniknutý novými ideami. Nuž, hľa, mladý človek, ktorý nedávno ukončil učiteľský ústav, teda takzvanú preparandiu!

Cirkevníkom sa hneď od začiatku nepozdával, totiž na skúške. Nebohý pán rektor bol tučný; bolo veru na ňom vidieť, keď vystúpil na kazateľňu, čo sa stávalo aspoň tri razy do roka – na výročné sviatky, v prvú slávnosť na večierni alebo keď zasadol za organ. Tento bol ako slamka a jeho nohy v uhorských nohaviciach sa takmer pod ním zlomili. Nebohý bol šedivý ako holub; tento sa sotva z vajca vykotúlil. Nebohý sa holieval ako každý poriadny pán rektor; tento už mal na brade a pod nosom strnisko: síce riedke, ale predsa. Nebohý pôsobil vážne, do kostola chodieval v zime-v lete v dlhom deáku – tento mal tiež šnurovaný kabátik, ale celkom krátky. A mnoho, mnoho sa našlo, v čom sa líšil od nebožkého pána, Pán Boh ho osláv! Ale čo robiť? Bez hlásnika Konopany nemôžu byť, tobôž bez rektora: vyvolili si pána Pevného.

Do obstarožnej školy sa prisťahoval celkom mladý šuhaj. Doviezli ho na jednom voze s celým jeho majetkom, s celou perepúťou.

„Je ako kostolná myš!“ hundrali cirkevníci. „Máme sa naňho narobiť, kým sa trochu zmôže a akomak stučnie! Ten veru nebude na plácu rok, dva roky čakať: bude si pýtať načas...“

Horšie bolo, keď o dva týždne nato dal nový učiteľ vypratať zo školskej izby dlhé krčmárske stoly i lavice, na ktorých vedychtivá konopiarska mládež dosiaľ s dobrým úspechom drávala nohavice. Dedinou sa roznieslo, že do školy prídu také stolice, ako sú v kostole. „Vedeli sme sa za stolmi učiť – prečo by sa nemohli i naše deti?“ kričali

gazdovia. Ale kričali márne. Nové stolice sa predsa len našahovali do školy.

Škola sa zaplnila, napadol prvý sneh. A iba teraz chodil dedinou chýr za chýrom – jeden divnejší ako druhý. V škole nemáš feruľu ani signum! „No to je škola – ako židovská! Tie detváky mu hlavu objedia, ak nezavoňajú feruľu. Veď by sme my nebožkému po chrúbte tancovali, keby nebola feruľa – a to bol rektor, to už bol!“ Ale nemálo sa divili, keď sa dozvedeli, že ten štúply, chudorľavý človečik si vie poradiť i bez ferule. Deti nesmeli robiť takú sodomu ako za nebohého. „Čerti vedia, čo je to: porobenina najškôr!“ rozhodli ustaraní Konopania.

Ale to nebolo všetko! Deti pribehli domov s hroznou novinou: učiteľ prikázal chlapcom, aby sa ostrihali. „Ale toto!“ kričali otcovia. „Radšej im vlasy i s hlavami poodtínať. Nie je dosť nešťastia, keď ti ho ostrihajú vo vojne: ešte tu aby si ho dobrovoľne strihal!“ A mnohí poprední presbyteri šli k učiteľovi a prosili ho, aby ten hrozný rozkaz odvolal. „Za čože ich budú, pán učiteľ, kvákať,“ strašili ho, „keď im hlavy oholíme? Nebude v škole ani kázne, ani bázne, keď chlapci budú mať hlavy holé ako kolená. Za uši, a na tom trváme, si ich ťahať nedáme: pačesy, keď sa i vytrhnú, ľahko druhé narastú. Ale ucho nenarastie druhé, keď ho raz vytrhneš.“ Učiteľ mal naozaj mnoho roboty, kým presvedčil presbyterov, že čo musí byť, to musí byť. Pekné vlasy šuhajcov padli za obeť jeho reformám.

Ešte sa dedina ani neutíšila od nesmierneho rozčúlenia, keď zrazu nový poplach. Učiteľ nariadil, že chlapci a dievčatá si bez výnimky donesú pero, písanku a atrament. „Môj Maťo notáriušom nebude!“ kričal jeden. „A načo bude moja Katuša vedieť písať – vari ju spravia richtárom?!“ A presbyteri zas len šli do školy. „Škoda kaziť papier pre nič za nič. Veď my sme tiež chodili, chvalabohu, do školy – písať nevieme a tu sme. Traja nám odpisovali úlohy, my sme im dávali za to obáraný hrach a konopný semenec alebo jabĺčko, ak bolo... Nebohý Ondráš

Slovník

- Akomak** - máličko, trocha
Árešt - väzenie, žalár
Armária - almara, truhlica, skriňa
Atila - krátky, priliehavý, šnúrami ozdobený kabát
Barbora - kontrabas
Boženík - člen obecného výboru, neskôr obecný sluha
Cároček - ohradené miesto v stajni, v chlieve
Cieňa/cieň - kôľňa, šopa
Celembať - hompáľať
Cúdiť - oddeľovať od nečistoty, čistiť, osievať
Dbanka - drevená nádoba na mútenie masla
Dišputa - rozhovor, debata
Dodrgáňať sa - s námahou dôjsť niekam, dovliecť sa
Drabina - bočnica na voze v podobe rebríka, rebrina
Duplikovať - opakovať, zdôrazňovať
Fako - kôň plavej farby
Feruľa - palica, prút
Fír - čatár
Fortieľ - figeľ
Futro - rám dverí, zárubňa
Gaudžať - vydávať kňučavé zvuky, skučať
Habarka - drevená vareška s lúčovitými výbežkami na roztrepávanie omáčok, zátrepiek
Halena - voľný mužský súkenný kabát
Hálka - okrúhla strieška nad štítom domu; guľa na streche domu
Haspra - drevená alebo železná zasúvacia závora na dverách
Hlaveň - obhorený kus dreva
Hnilačka - druh hrušky
Hrtan - vchod, priechod do pivnice
Jančiarky - druh mužskej obuvi
Jazerná strela - nadávka v zmysle pekelná strela
Káľať - štiepať na väčšie kusy (pomocou klina), rúbať
Kanapa - druh nábytku určený na odpočívanie
Kapišón - klobúk
Kazár - udržiavateľ poriadku; prísny človek
Koch - otvorený komín
Kokoš - kohút
Konvent - zhromaždenie presbyterov evanjelického cirkevného zboru
Kopýcie/kopýtce - hrubá súkenná ponožka do krpcov
Korba - sane alebo voz s hornou časťou upravenou na spôsob koča
Kornuta - ovca s rohami
Košina - pletená ohrada na voze, slúžiaca na prepravu osôb alebo nákladu
Kotúľka - olovené závažie prstencového tvaru na vretene